

ORTA ÖĞRETİM COĞRAFYA DERS KİTAPLARI DEĞERLENDİRME ÖLÇÜTLERİ

(Secondary Schools Geography Textbook's Evaluation Criteria)

Yrd. Doç. Dr. Alaattin KIZILÇAOĞLU*

ÖZET

Bu çalışmanın amacı; orta öğretim coğrafya ders kitaplarının değerlendirilmesine ilişkin ölçütleri oluşturarak, coğrafya ders kitaplarının niteliklerini arttırmaya yönelik öneriler sunmaktır. Bu araştırmanın, lise coğrafya ders kitaplarının değerlendirilmesine ve kitap hazırlamada niteliğin artmasına katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Coğrafya Eğitimi, Coğrafya Ders Kitabı Değerlendirme Ölçütleri

ABSTRACT

The purpose of this paper is to define the criteria of textbook assessments and give some suggestions regarding with geography textbooks. It is assumed that this research will provide valuable inputs about secondary school geography textbook assessments.

Key Words: Geography Education, Geography Textbooks Assessment Criteria

GİRİŞ

Ders kitapları, öğrenme-öğretme sürecinin en yaygın kullanılan ders aracıdır. Günümüzde ders kitaplarının sınıf içindeki yeri hâlâ önemini sürdürmekte olup, öğretmenler birçok etkinliği kitap ile yürütmektedirler. Çoğu öğretmen, öğretim programlarına hiç bakmadan öğrenme-öğretme etkinliklerine ilişkin düzenlemeleri ders kitaplarına göre yapmaktadır. Bundan dolayı ders kitaplarının önemi daha da artmaktadır.

Ders kitapları, eğitim ve öğretimin temel araçlarından biridir ve okullarımızın üstlendiği toplumsal, sosyal, ekonomik ve bireyi geliştirme işlevlerinin yerine getirilmesi bakımından büyük önem arz ederler.

---

* Balıkesir Üniversitesi, Necatibey Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, akizil@balikesir.edu.tr

Gerçekten bir dersin amacına ulaşmasında ders kitabının önemli katkısı yadsınamaz. Ders kitapları, bir yandan öğrencilerin neler öğreneceklerini belirlerken, diğer taraftan öğretmenlerin öğreteceklerini de etkileyen kaynaklardır. Buna karşın belki de en fazla eleştirilen eğitim araçlarıdır. Öğrencilerin ve öğretmenlerin kullandıkları ders kitapları ile ilgili bir takım sorunların bulunduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz (Gümüş, 2004: 83).

Doğanay'a göre (2002), bir orta öğretim coğrafya ders kitabı başlıca şu nitelikleri taşımaktadır:

1.Dilbilgisi ve Üslûp: Coğrafya ders kitaplarının birinci ortak üslûbu, fikirlerinin dil bilgisi kuralları dikkate alınarak yazılmış olmasıdır. Cümleler kısa olmalı, özne ve yüklem yerli yerinde kullanılmalıdır. Coğrafi terimlerin imlâsında, kullanım sıklığında ve somutlaştırılmasında, ders kitaplarını anlaşılmasız olmaktan kurtarmak gerekir. Ancak bu ilke, ders kitaplarında bilimsel kavram ve terimler bulunmasını, günlük konuşma dili ile ders kitabı yazılmasını anlamında düşünülemez. Coğrafi kavram ve terimlerin neyi ifade ettiği, ders kitaplarında parantez içinde yazılmalı ve ayrıca ders kitabının sonuna bir de alfabetik sözlük konulmalıdır. Bilimsel coğrafi terimlerin imlâsında, ders kitabı metinlerinin yazılışında mutlaka bir standardizasyon sağlanmalıdır (Doğanay, 2002:219–220).

2.İçerik: Ders kitaplarının içeriğini o dersin haftalık okutulma saatleri ile Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu tarafından yapılmış kısıtlamalar ile sınırlandırılmıştır. Dolayısıyla da ders kitapları, önceden saptanmış başlık ve alt başlıklar esas alınarak yazarları tarafından hazırlanırlar. Bu nedenle kitap yazarı, önceden hazırlanmış ve planlanmış program ders konuları dışına çıkamaz. Ders kitabında işlenen konularda verilen bilgiler doyurucu ve doğru bilgiler olmalıdır (Doğanay, 2002:222).

3.Yardımcı Şekiller: Coğrafya ders kitaplarının pedagojik değerleri, içeriklerindeki görsel malzeme ile ölçülür. Bunların başlıcaları; amaca uygun haritalar, veri tabloları, grafikler, kesitler, profiller ve fotoğraflardır. Öğretici olduğu kabul edilen bir ders kitabında, bu şekiller mutlaka yer alır (Doğanay, 2002:224).

Doğanay'a göre, ilk ve orta öğretimde değişik yazarlar tarafından hazırlanmış olan coğrafya ders kitapları okutulmaktadır. Ama ne yazık ki bunlardan bazıları, görmezlikten gelinmeyecek kadar önemli bilimsel yanlışlıklar ve çok sayıda imlâ hataları içeren cümleler içermektedir. Fikirleri arasında bağ olmayan, temel esaslardan önce ayrıntıya yer vermiş, çok önemli konularla kısmen önemli konulara eşit düzeyde yer vermesinden dolayı öğrencileri bıktırıcı kaynaklar olarak dikkati çekerler. Kendisi coğrafya öğretmeni olmadığı halde, coğrafya ders kitapları yazıp piyasaya süren kimselere de rastlanmıştır (Doğanay, 2002:335).

Taş'a göre (2002); Amerika Birleşik Devletleri ile Türkiye coğrafya dersleri için gerekli olan ders kitapları açısından kıyaslandığında, ülkemizdeki ders kitapları görsel zenginlik ve kalite açısından bir hayli yetersizdir.

Coğrafya öğretmenleri bilhassa iki nedenden dolayı coğrafya ders kitaplarının seçiminde sorunla karşılaştıklarını ifade etmişlerdir: İlki, öğretmenlerin kitap seçiminde tercih yaparken, kitabı hangi ölçütler doğrultusunda değerlendireceği konusunda yeterince bilgi sahibi olmamaları, ikincisi ise Talim Terbiye Kurulu'nca kabul edilmiş olan alternatif kitapların sayılarının genellikle 4 ya da 5 ile sınırlı olmaları ve bunlar içinden tercih yapmak zorunda kalmalarıdır. Talim Terbiye Kurulu tarafından onaylanmış coğrafya ders kitaplarının nasıl değerlendirileceği konusunda daha önceden ayrıntılı bir çalışma yapılmamıştır.

Bu araştırma şu amaçlar doğrultusunda hazırlanmıştır:

1. Coğrafya derslerini yürütmekte olan orta öğretim coğrafya öğretmenlerine ders kitabı seçiminde belirlenen ölçütler doğrultusunda inceleme ve bu inceleme sonuçlarına göre karar vermelerine yardımcı olmak,
2. Tezsiz yüksek lisans coğrafya programında öğrenim gören öğretmen adaylarının lise coğrafya ders kitaplarını değerlendirmelerine kılavuzluk etmek,
3. Ders kitabı yazarlarının orta öğretim coğrafya kitaplarını hazırlarken niteliği artırmalarına katkıda bulunmaktır.

ORTA ÖĞRETİM COĞRAFYA DERS KİTAPLARI DEĞERLENDİRME ÖLÇÜTLERİ

Ders kitaplarıyla ilgili yapılan araştırmalar, ders kitaplarına yönelik Dünya ölçeğinde kabul görmüş belirli bir yöntem ya da ölçütün olmadığına işaret etmektedir. Bunun da temel nedeni, her toplumun kendi kültürel ihtiyaçları ve eğitim anlayışlarının çerçevesinde kitapların içeriğinin belirlenmesi gerektiğidir (Duman-v.d., 2001)

Daha önce hazırlanmış olan ders kitaplarına ilişkin genel ölçütlerin dışında, alana özgü özellikler ihtiva eden ölçütlerin de belirlenmesinde yarar vardır. Aşağıda lise coğrafya ders kitaplarının değerlendirilmesine ilişkin ölçütlere yer verilmiştir. Bu ölçütler, Talim Terbiye Kurulu Ders Kitapları Yönetmeliği (M.E.B., 1995), çeşitli eserlerdeki (Ceyhan-Yiğit, 2003; Durukafa, 2000; Gümüş, 2004; Kılıç-Seven, 2002; Şahin-v.d., 2001; Şahin, 2003; Yanpar, 1998; Turan, 2003) ders kitabı değerlendirme ölçütleri ve öğretmen görüşleri dikkate alınarak oluşturulmuştur.

Orta öğretim coğrafya ders kitaplarında aranacak nitelikler;
1-Biçimsel özellikler, 2-İçerik, 3-Dil ve anlatım, 4-Görsel tasarım,
5-Hazırlık ve değerlendirme çalışmaları başlıkları altında incelenecektir.

A-Biçimsel Özellikler

1. ____ Ders kitabı dayanıklı ve kullanımı kolay mıdır?
2. ____ Kitap estetik bakımdan çekici midir?
3. ____ Kitap baskı hatalarından arındırılmış mıdır?
4. ____ Farklı sayfa düzeni, yazı boyutu ve yazı tipi kullanılmaktan kaçınılmış mıdır?
5. ____ Okuma ve not almayı kolaylaştırıcı şekilde sayfalarda kenar boşlukları geniş tutulmuş mudur?
6. ____ Kapak estetik olarak düzenlenmiş midir?
7. ____ Dersin içeriğine uygun bir kapak düzeni mevcut mudur?

8. ____ Öğrencilerin ve öğretmenin ders konularını izlemesini kolaylaştırmak amacıyla düzenlenen içindekiler bölümü ilgi çekici midir?
9. ____ Öğrenciye hitaben kapsamlı bir önsöze yer verilmiş midir?
10. ____ Açıklanması gerekli kelime ve terimleri belirten kapsamlı alfabetik bir sözlüğe yer verilmiş midir?
11. ____ Kapsamlı bir indeks hazırlanmış mıdır?
12. ____ Öğrencilerin okudukları kısım ile bütün arasındaki bağlantıyı kurabilmelerine yardımcı olacak şekilde şema türündeki araçlara yer verilmiş midir?
13. ____ Kaynakça; yazım kurallarına uygun, eksiksiz ve anlaşılır bir biçimde yazılmış mıdır?
14. ____ Kaynaklar güncel midir?
15. ____ Kaynaklar, araştırma tekniklerine uygun bir şekilde verilmiş midir?
16. ____ Metinlerde önemli kavramlara ve konulara dikkat çekecek şekilde vurgu (Koyu-italik yazma, sayfa altı bilgi v.s.) yapılmış mıdır?

B-İçerik

1. ____ İçerik, orta öğretim coğrafya programına uygun olarak düzenlenmiş midir?
2. ____ İçerik; milli, ahlaki, kültürel ve insani değerlerle tutarlı mıdır?
3. ____ İçerik, gereksiz ayrıntı ve fazla bilgiden arındırılmış mıdır?
4. ____ İçerik, öğrenciyi sınıf içinde ve dışında aktif hale getirmekte midir?
5. ____ Konular, mümkün olduğunca günlük hayatla bağlantılı olarak işlenmekte midir?
6. ____ Konular, öğretime yardımcı unsurlarla (Harita, fotoğraf, tablo, grafik, şema v.b.) beslenerek daha anlaşılır hale getirilmiş midir?

- 7.____ Kitabın genel yapısı, Türk Milli Eğitiminin temel ilkelerine, Atatürk ilke ve inkılâplarına uygunluk gösteriyor mu?
- 8.____ İçerik (konular); öğrenciyi daha çok öğrenmeye, araştırmaya, başka kaynaklara başvurmaya teşvik edecek şekilde verilmiş midir?
- 9.____ Konular önceden öğretilenlerin tekrarını ve kalıcılığını sağlıyor mu?
- 10.____ Konuların işlenmesinde, aynı sınıf veya dönemde okutulan diğer derslerle olan ilişkisi göz önünde bulundurulmuş mudur?
- 11.____ Diğer disiplinlerle anlamlı bağlar kurulmuş mudur?
- 12.____ İçerik; güncel ve hayata uygulanabilir nitelikte midir?
- 13.____ Anlamayı kolaylaştıracak ipuçları ya da rehber bilgiler içeren aktivitelere yeterince yer verilmiş midir?
- 14.____ Metinler öğrencilerin ilgilerine ve yaşamlarına uygun düzenlenmiş midir?
- 15.____ Önemli kavram, terim ve mekânlar yeterince açıklanmış mıdır?
- 16.____ İçerikte yer alan bölümler, üniteler ve konular arasında hacim bakımından makul ve öğretim programına uygun bir denge kurulmuş mudur?
- 17.____ Metinler örneklerle yeterince zenginleştirilmiş midir?
- 18.____ Programın amaçlarına uygun okuma parçalarına yeterince yer verilmiş midir?
- 19.____ Ünite ya da konu başlangıcında öğrencilerin ilgisi yeterince çekilmekte midir?
- 20.____ Metinlerde yer adları ve istatistiklerin en tipik olanları seçilmiş midir?
- 21.____ Metinlerde ara sorulara yeterince yer verilmiş midir?
- 22.____ Ünite sonlarında özet metinlere yeterince yer verilmiş midir?
- 23.____ Konunun öğretimine ilişkin amaçlar ünite başlarında verilmiş midir?

24. _____ Görsel materyaller içeriğe uygun düzenlenmiş midir?
25. _____ Kitap, bilimsel hatalardan arındırılmış mıdır?
26. _____ İstatistikî bilgiler, ders kitabının basım tarihine bakıldığında güncel midir?
27. _____ Ders kitabı, öğrencileri sınıf içi ya da sınıf dışında çeşitli aktiviteleri düzenlemeye yönlendiren materyalleri (Dilsiz haritalar v.s.) yeterince içeriyor mu?
28. _____ Yazar ek kaynaklar (Web v.b.) önermekte midir?
29. _____ Ders kitabı öğrencilerin coğrafi olaylar ve mekânlar arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları ortaya çıkarmasını sağlayacak uygulamalara yeterince yer vermiş midir?
30. _____ Ders kitabında öğrencilere teknoloji aracılığıyla bilgi edinmeleri için kişisel mülakatlar, yazılı medya (gazete ve dergiler), görsel medya (televizyon, video) ya da yazılı kaynaklardan (sözlükler, ansiklopediler) yararlanarak projeler hazırlamaya fırsatlar tanınmış mıdır?
31. _____ Coğrafi olayların (tabiî, beşeri, ekonomik) dağılışı, sebep-sonuç ilişkisi gözetilerek verilmiş midir?

C-Dil ve Anlatım

1. _____ Metinlerde; doğru, açık, anlaşılır bir dil ve anlatım kullanılmış mıdır?
2. _____ Metinler, öğrencilerin gelişim seviyelerine uygun mudur?
3. _____ Aynen yazılması gereken yabancı kelimelerin yanlarında parantez içinde Türkçe okunuşları verilmiş midir?
4. _____ Türkçe imlâ kurallarına uyulmuş mudur?

D-Görsel Tasarım

1. _____ Görsel araçlara (Harita, fotoğraf, tablo, şekil, şema v.b.) yeterince yer verilmiş midir?

2. _____ Görsel araçlar, öğrenci gelişim basamaklarına ve konulara uygun mudur?
3. _____ Görsel araçlar güncel ve öğretim için yararlı mıdır?
4. _____ Görsel araçların baskıları açık, net, estetik ve anlaşılır mıdır?
5. _____ Görsel araçlar metinlerin kolayca kavranmasını sağlayacak biçimde uygun yerlere konulmuş mudur?
6. _____ Görsel araçlar kitabı yeterince çekici hale getirmekte midir?
7. _____ Görsel araçlara ilişkin gerekli açıklamalar (Başlıklar, alt yazı v.b.) yapılmış mıdır?

E-Hazırlık ve Değerlendirme Çalışmaları

1. _____ Hazırlık çalışmaları; öğrencileri seviyelerine uygun araştırma, inceleme ve gözlem yapmaya teşvik etmekte midir?
2. _____ Hazırlık çalışmaları, öğrencilerin ihtiyaçları ve günlük yaşantısı ile yeterince ilgili midir?
3. _____ Hazırlık çalışmaları, öğrencilerin bilgi ve beceri birikimlerine uygun mudur?
4. _____ Ünite ve konu başlarında hazırlık çalışmalarına yeterince yer verilmiş midir?
5. _____ Hazırlık çalışmalarında öğrencileri yönlendirecek rehber bilgilere yer verilmiş midir?
6. _____ Hazırlık çalışmaları öğrencilerin çok fazla zamanını almayacak şekilde düzenlenmiş midir?
7. _____ Değerlendirme soruları kapsam geçerliliğine sahip midir?
8. _____ Değerlendirmede farklı soru tiplerine (Yazılı yoklama, çoktan seçmeli, boşluk doldurmalı v.b.) yeterince yer verilmiş midir?
9. _____ Değerlendirme, farklı basamakları (Kavrama, analiz, sentez v.b.) kapsamakta mıdır?
10. _____ Öğrencilerin bilgilerinin ölçülmesinde belleğe dayalı sorulardan kaçınarak, onlara coğrafya öğretiminin amaçlarına uygun olarak

düşündürücü, araştırmacı, sebep ve sonuçlar arasında ilişki kurabilecekleri sorulara yeterince yer verilmiş midir?

Ders kitabı dikkatli bir şekilde incelenerek, yukarıda yer alan ölçütler doğrultusunda her bir ölçüt 0 ile 4 arasındaki ölçek (0:Kapsamıyor, 1:Yetersiz, 2:Az Yeterli, 3:Yeterli, 4:Çok Yeterli) kullanılarak puanlanacaktır. Hazırlanan ders kitabı değerlendirme ölçütlerine ilişkin her alanın yüzde payı şu şekilde önerilmektedir: A) Biçimsel özellikler %10, B) İçerik %60, C) Dil ve anlatım %10, D) Görsel tasarım %10, E) Hazırlık ve değerlendirme çalışmaları %10'dur.

Yukarıda verilen değerlendirme ölçütlerinden yararlanarak orta öğretim coğrafya ders kitapları birbirleri ile kıyaslanıp, birbirlerine göre güçlü ya da zayıf yanları ortaya konabilir. Elde edilen veriler doğrultusunda kullanılacak olan eserin zayıf yönlerinin tespit edilmesi, bunları giderecek eğitim-öğretim etkinliklerini belirleme konusunda öğretmene rehberlik edecektir. Bahsedilen değerlendirme ölçütlerinin ışığında ortaöğretim coğrafya ders kitaplarının niteliklerini arttırmaya yönelik öneriler aşağıda sunulmuştur.

ORTA ÖĞRETİM COĞRAFYA DERS KİTAPLARININ NİTELİKLERİNİ ARTTIRMAYA YÖNELİK ÖNERİLER

- Coğrafya ders kitaplarının niteliklerinin arttırılabilmesi için öncelikle, içinde bulunulan çağın özellikleri, değişen koşullar, bireysel ve toplumsal ihtiyaçlar, bilim ve teknolojiadaki gelişmeler dikkate alınarak coğrafya öğretim programında (M.E.B., 1992) köklü bir değişim ve yeniliğe gereksinim vardır (Engin-v.d., 2003).
- Orta öğretim kurumlarında coğrafya öğretim programında; genel amaçlar ile içeriğe (ünite, konular) yer verilmiştir. Ancak programın temel öğelerinden davranışlar, öğrenme-öğretme etkinlikleri ve değerlendirmeye ilişkin kısımlar yer almamaktadır (Kılıç-Seven, 2002). Ders kitaplarında hangi konuların içinde hangi bilgilerin ne kadar verileceği ya da verildiği önemli bir husustur. Ancak, orta öğretim coğrafya programında hedef ve davranışlara yer verilmediği,

özellikle de alan ve basamaklarına uygun olarak davranışlar belirlenmemiş olduğu için, hangi konuda ne kadar bilgi verileceği belirsizdir. Bu durum ders kitabı yazarlarını coğrafya ilmine ilişkin engin bilgi yığından uygun olanlarını kitaba aktarma konusunda fazlasıyla özgür bırakmaktadır. Coğrafya öğretim programına, çağdaş bir bakış açısıyla müfredatın temel öğelerinden olan davranışlar, öğrenme-öğretme etkinlikleri ve değerlendirmeye ilişkin kısımlar mutlaka eklenmelidir.

- Coğrafya ders kitapları; öğretim programları kapsamında, eğitim ve öğretimi etkin hale getirecek şekilde tasarlanmalı ve gelişmiş ülkelerin ders kitabı standartlarına uygun olmalıdır.
- İlköğretim ve orta öğretim kademelerinde çalışmamış üniversite öğretim üyelerine ders kitabı yazma izni verilmemelidir (Doğanay, 2002:335). Öğretim üyeleri uzmanlık alanlarının dışında ders kitabı hazırlamamalıdır. Örneğin: Üniversitede Bölgesel Coğrafya veya Ülkeler Coğrafyası alanlarında hiç ders vermemiş kişilerce ülkeler coğrafyası ders kitapları yazılmaktadır. Ders kitaplarının tümü tek bir yazar tarafından değil de, her bir alanın uzmanı tarafından bölüm bölüm yazılabilir (Doğanay, 2002:336). Yine liselerde okutulan bazı coğrafya ders kitapları, coğrafya konusunda herhangi bir mesleki eğitimi olmayan kişiler tarafından yazılmamalıdır (Şahin, 2001:66).
- Coğrafya ders kitaplarına ilişkin alana özgü çağdaş ölçütler ihtiva eden coğrafya ders kitapları yönetmeliği hazırlanmalıdır.
- Lise coğrafya ders kitaplarına yönelik görsel unsurların bol olduğu alıştırmaya kitapları hazırlanmalıdır.
- Coğrafya ders kitapları bilgi dolu ansiklopediler olmamalıdır. Dünya toplumlarının değerlerini, bakış açılarını, değişme ve gelişmelerini yansıtan kültürel ürünler olmalıdır (Yanpar, 1998:709).
- Coğrafya ders kitaplarındaki metinler, öğrenciyi daha çok öğrenmeye, incelemeye, araştırmaya, başka kaynaklara başvurmaya teşvik edecek şekilde düzenlenmelidir.
- Etkili bir lise coğrafya ders kitabı öğrencinin kendi kendine öğrenmesi için fırsatlar sunabilmeli, öğrencinin kitapla bağına kuvvetlendirici yaşantılar verebilmelidir. Bu, öğrencilere kitapta

verilen çeşitli yönerge, açıklama ve ipuçları ile sağlanabilir (Yanpar, 1998:709).

- Anlatımda doğrudan öğrenciye hitap eden bir üslûp izlenmelidir. Öğrenci metni okuyunca, kendisine seslenildiğini sezebilmelidir. Detaylı anlatımdan kaçınılmalı, anlatım sade olmalıdır. Gereksiz kelimeler kullanılmadan yalın anlatım tercih edilmelidir.
- Coğrafya ders kitaplarında yer alan istatistikî bilgiler ile bunlara dayalı olarak hazırlanan görsel materyallerin en son verileri içermesine özen gösterilmelidir.
- Coğrafya ders kitaplarında, öğrencilerin yakın çevresindeki yaşam ortamı ile incelenen mekânlar arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları bulduran çalışmalara yer verilmelidir.
- Lise coğrafya ders kitapları öğrencileri ezberciliğe yöneltmeden, eleştiren, düşünen ve üreten bireyler olarak yetişmesine imkân tanınmalıdır.
- Coğrafya ders kitaplarında ekseriyetle öğretime yardımcı unsurlara geniş ölçüde yer verilmesi zaruridir. Normal ebatta (16X24-A5) hazırlanan ders kitaplarında görsel materyaller metni bölmekte ve metnin takibini güçleştirmektedir. Bundan dolayı lise coğrafya ders kitaplarında genellikle büyük ebadın (19X27-B5) kullanılması gerekmektedir.
- Coğrafya ders kitapları yazar hakkında bilgi içermelidir. Yazarın özgeçmişi, eserleri, uzmanlık alanı, konuyla olan bağlantısı, aldığı eğitimin yazdığı kitapla uygunluğunu saptamak ve sonuçta tavsiye edilebilecek ders kitabına karar verebilmek için yazar hakkında yeterince bilginin kitapta bulunması gerekmektedir (Ataman-v.d., 2001:10).
- Lise coğrafya ders kitaplarında öğrencinin dersin amacının farkında olmasını sağlayacak önsöz ve giriş bölümlerine yer verilmelidir. Kitabın giriş bölümünde dersin önemine ilişkin metinlere yer verilmelidir. Öğrencinin bu dersi niçin aldığı, bu kitabın ya da dersin onlara ne gibi katkılar sağlayacağı, söz konusu kitaptan nasıl yararlanılabileceği açıklanmalıdır.

- Hazırlık soruları, öğrencide ünite ya da konuyu öğrenmek için ilgi ve istek uyandırmalıdır.
- Hazırlık ve değerlendirme çalışmalarında öğrencilerin yaratıcılıklarını destekleyici analiz, sentez ve değerlendirmeye yönelik soru türlerine yer verilmelidir.
- Öğrenci ve öğretmen kitabın içindeki bilgileri bir sistematik içinde görmek isteyecektir. Bu nedenle kitabın içindekiler bölümü düzenli bir sistematik içinde verilmelidir.
- Okuma parçaları, konuların daha rahat anlaşılmasına katkı sağlayacak şekilde düzenlenmelidir. Konunun özelliğine göre okuma parçaları soyut konuları somutlaştırmada, bir konuyu detaylı bir şekilde açıklamada kullanılabilir.
- Grafiklerin etkililiği, amaca uygun seçilmesine ve tasarım kalitesine dayanır. Bilgileri grafiğe dönüştürmeden önce, grafik olarak gösterilmesinin yararlı olup, olmayacağına ve en uygun grafik türünün ne olacağına karar verilmelidir (Tosun-v.d., 2001).
- Lise coğrafya ders kitaplarında her ünitenin sonunda kaynakçaya yer verilmelidir.
- Sözlükte yer alan kavramlara ilişkin açıklamalar yeterince anlaşılır olmalıdır.
- Kitapta geçen alıştırmaların cevaplarına yer verilmelidir.
- Kitabın arka kısmında yer alan indeks, öğrenci ya da öğretmenlere kitapta aradıkları mekân, konu ya da kavramları kolaylıkla bulmalarına yardımcı olacak şekilde düzenlenmelidir.
- Kitapta yazar tarafından önemli konulara ilişkin ek kaynaklar (Web siteleri v.s) tavsiye edilmelidir.
- İhtiyaç halinde önemli kelime ve cümlelere dikkat çekmek için vurgulamalara (Yazı boyutunu değiştirme, yazıyı renklendirme, kalın yazma, italik yazma) yer verilmelidir.
- Kâğıt kalitesi, kitabın maliyetini belirleyen en önemli unsurdur. Coğrafya ders kitaplarımız ekseriyetle 3.hamur kâğıda basılmakta ve bundan dolayı daha kolay yırtılmakta, kirlenmekte ve baskıda sorun

çıkarmaktadır. Coğrafya ders kitaplarının daha nitelikli ve kullanışlı hale getirilmesinde kaliteli kâğıt kullanımı son derece önemlidir.

- Ders kitabı yazarları, Türkçe sözlük ve imlâ kılavuzunu yanlarından ayırmamalıdır.
- Coğrafya ders kitaplarına yönelik günümüzde gelişmiş ülkelerde olduğu gibi bir öğretim paketi oluşturulmalıdır. Bu pakette şu materyallere yer verilmelidir: Öğrenci kitabı, öğretmen kılavuz kitabı, öğretmenler için kaynaklar kitabı ya da ders araçları kutusu, öğretim asetatları, bilgisayar test bankası/disket, yazılım/disket ve kullanım kılavuzu, videokaset, harita, grafik, afişler v.b. (Şahin-v.d., 2001).

SONUÇ

Bu araştırmanın, lise coğrafya ders kitaplarının değerlendirilmesine ve kitap hazırlamada niteliğin artmasına katkıda bulunacağı düşünülmektedir. Ortaöğretim kurumları coğrafya öğretimine yönelik hazırlanan ders kitaplarının biçimsel özellikler, içerik, dil ve anlatım, görsel tasarım, hazırlık ve değerlendirme çalışmaları açısından eksiklerinin ya da yanlışlarının belirlenmesi söz konusu ders kitaplarının daha nitelikli hale getirilmesine katkıda bulunacaktır. Bu amaç doğrultusunda öğretmen ve öğrenci görüşleri dikkate alınarak çalışmada verilen ölçütler ve coğrafya ders kitaplarının niteliklerinin artırılmasına yönelik öneriler doğrultusunda lise coğrafya ders kitaplarının tahliline yönelik yeni araştırmalara gereksinim vardır. Böylece ders kitaplarını okutacak olan öğretmenlere ve öğretmen adaylarına söz konusu kitapları karşılaştırma ve seçme olanağı sunulacaktır.

KAYNAKÇA

- ATAMAN, A., EROL, M.Ş., GEVREKÇİ, M., ÇAKMAK, M., ERCAN, L., YÜKSEL, S., ÇETİN, Ş. (2001). “Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu (Yabancı Dil)”, Nobel Yayın Dağıtım Ltd. Şti., Yayın No:280, Ankara.
- CEYHAN, E., YİĞİT, B. (2003). “Konu Alanı Ders Kitabı İncelemesi”, Anı Yayıncılık, Ankara.
- DOĞANAY, H. (2002). “Coğrafya Öğretim Yöntemleri”, Aktif Yayınevi, 5.Baskı, Erzurum.
- DUMAN, T., KARAKAYA, N., ÇAKMAK, M., ERAY, M., ÖZKAN, M. (2001). “Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu (Matematik)”, Nobel Yayın Dağıtım Ltd. Şti., Yayın No:282.
- DURUKAFA, G. (2000). “Ders Kitabı Analizi ve Analiz Ölçütleri”, II. Ulusal Öğretmen Yetiştirme Sempozyumu, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, s.211–216, Çanakkale.
- ENGİN, İ., AKBAŞ, Y., GENÇTÜRK, E. (2003). “I. Coğrafya Kongresinden Günümüze Liselerimizde Müfredat Programlarındaki Değişimler”, *Milli Eğitim Dergisi*, Sayı:157.
- GÜMÜŞ, E. (2004). “Ortaöğretim Coğrafya Ders Kitaplarına Bir Bakış”, *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı:1, s.83–87, İstanbul.
- KILIÇ, A., SEVEN, S. (2002). “Konu Alanı Ders Kitabı İncelemesi”, Pegem Yayıncılık, 2.Baskı, Ankara.
- M.E.B. (1992). “Ortaöğretim Kurumları Coğrafya Programı”, *Tebliğler Dergisi*, Sayı:2357, Ankara.
- M.E.B. (1995). “Ders Kitapları Yönetmeliği”, *Tebliğler Dergisi*, Sayı:2434, Ankara.
- ŞAHİN, C., YAVUZ, N., KARABAĞ, S., TERTEMİZ, N., ERCAN, L., KAYABAŞI, Y., ŞEN, S., OĞUZOĞLU, D. (2001). “Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu (Sosyal Bilgiler, Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi, T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük)”, Nobel Yayın Dağıtım Ltd. Şti., Yayın No:285, Ankara.

- ŞAHİN, C. (2001). “Ortaöğretim Coğrafya Müfredat Programı Hakkında Bir Araştırma”, *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı:3, Cilt:2, s.125–138, İstanbul.
- ŞAHİN, C. (2003). “Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu (Sosyal Bilgiler)”, Gündüz Eğitim Yayıncılık, Ankara.
- TAŞ, H.İ. (2002). “Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye’nin Orta Öğretim Kurumlarındaki Coğrafya Eğitiminin Karşılaştırılması”, *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı:6, İstanbul.
- TOSUN, C., DOĞAN, R., KORKMAZ, A. (2001). “Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu (Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi)”, Nobel Yayın Dağıtım Ltd. Şti., Yayın No:284, Ankara.
- TURAN, A. (2003). “İlköğretim Altıncı ve Yedinci Sınıf Öğrencileri ile Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarına İlişkin Görüşleri”, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.
- YANPAR, Ş.T. (1998). “İlköğretim Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Değerlendirilmesi”, Selçuk Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, VII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi, Cilt:1, Konya.